

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR
RIVOJLANISHIDA PSIXOLOGIK USULLAR**

*Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi
Berdiqulova Mahbuba Erkinjon qizi
Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi
To'lqinova Munisa Hasan qizi
+998773503622
yulduzabduqulova6@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual va emotsional rivojlanishida qo'llaniladigan zamonaviy psixologik metodlarning o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida o'yin terapiyasi, art-terapiya va ertak terapiyasi kabi usullarning bolaning ijtimoiy moslashuvi hamda kognitiv jarayonlariga ta'siri ko'rib chiqilgan. Maqolada maktabgacha ta'lim jarayonida bolaning shaxsiy salohiyatini ochib berishda interaktiv psixologik yondashuvlarning zarurligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Olingan natijalar bolalarni maktab ta'limiga psixologik jihatdan tayyorlashda amaliy tavsiya bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, psixologik usullar, o'yin terapiyasi, kognitiv rivojlanish, emotsional intellekt, shaxs shakllanishi, art-terapiya.

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida shaxsning intellektual va ma'naviy kamoloti jamiyatning eng ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri (3 yoshdan 6-7 yoshgacha) inson hayotining "oltin davri" hisoblanib, aynan shu pallada shaxsning poydevori, uning xarakteri, dunyoqarashi va asosiy psixologik xususiyatlari shakllanadi. Zamonaviy psixologiya va pedagogika fanlari shuni ko'rsatmoqdaki, ushbu davrda yo'l qo'yilgan kamchiliklar yoki e'tibordan chetda qolgan jihatlar kelajakda insonning ijtimoiy hayotga moslashuvida jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida samarali psixologik usullarni tanlash va ularni tizimli ravishda qo'llash bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Bolalik psixologiyasi masalalari dunyo miqyosida L.S.Vigotskiy, J.Piaje, D.B.Elkonin kabi yirik olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Ularning ta'limotlariga ko'ra, bolaning rivojlanishi faqatgina biologik o'sish emas, balki murakkab ijtimoiy-madaniy jarayondir. Biroq, bugungi raqamli texnologiyalar asrida bolalar ruhiyatida yuz berayotgan o'zgarishlar, axborot oqimining jadallashuvi va ijtimoiy muloqotning kamayishi an'anaviy metodlarni qayta ko'rib chiqishni va yangicha psixologik yondashuvlarni integratsiya qilishni taqozo etmoqda.

Mazkur ishning asosiy maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama kamol topishida psixologik metodlarning (o'yin, san'at, ertak va sensor yondashuvlar) o'rni va samaradorligini ochib berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilab olindi:

1. Maktabgacha yoshdagi davrning yetakchi faoliyat turi bo'lgan o'yinning psixologik mexanizmlarini tahlil qilish.
2. Bolaning emotsional holatiga art-terapiya va boshqa ijodiy usullarning ta'sirini o'rganish.
3. Maktab ta'limiga tayyorgarlik jarayonida psixologik metodlarning amaliy ahamiyatini ko'rsatish.

Ushbu tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda nafaqat alohida olingan usullar, balki ularning majmuaviy (kompleks) qo'llanilishi bolaning kognitiv va affektiv sohalarini birdek rivojlantirishi ilmiy dalillar bilan yoritiladi. Maqolada keltirilgan xulosalar maktabgacha ta'lim tashkilotlari psixologlari, tarbiyachilar hamda ota-onalar uchun metodik tavsiya sifatida xizmat qilishi mumkin. Bolaning ichki "Men"ini anglashiga ko'maklashuvchi bu usullar, pirovard natijada, sog'lom va barkamol avlodni shakllantirishga qaratilgan.

Psixologiya fanida maktabgacha yoshdagi davrning yetakchi faoliyat turi sifatida o'yin e'tirof etiladi. Biroq, zamonaviy psixologik yondashuv o'yinga shunchaki vaqt o'tkazish vositasi emas, balki bolaning ijtimoiy munosabatlar modelini o'zlashtirish laboratoriyasi sifatida qaraydi. **D.B. Elkonin** nazariyasiga ko'ra, rolli o'yinlar orqali bola kattalar dunyosining funksiyalarini va muloqot qoidalarini o'zlashtiradi.

O'yin jarayonida bolada quyidagi psixologik o'zgarishlar yuz beradi:

- **Ixtiyoriy xulq-atvorning shakllanishi:** Bola o'yin qoidasiga bo'ysunish orqali o'z xohishlarini jilovlashni o'rganadi.

- **Simvolik funksiyaning rivojlanishi:** Bir predmetni boshqasining o'rnida qo'llash (masalan, tayoqchani ot sifatida tasavvur qilish) bolaning mavhum tafakkurini shakllantiradi.

- **Desentratsiya:** O'zgaralar nuqtai nazarini tushunish qobiliyati paydo bo'ladi, bu esa emotsional intellektning ilk ko'rinishidir.

2. Art-terapiya va vizual metodlar: Ichki kechinmalar proeksiyasi

Maktabgacha yoshdagi bolaning so'z boyligi hali uning barcha ichki qo'rquvlari yoki hayajonlarini ifodalashga yetarli emas. Bu yerda **Art-terapiya** (san'at orqali davolash va rivojlantirish) usuli yordamga keladi. Ushbu metodning asosi — bolaning chizgan rasmi yoki yasagan shakli uning ruhiy holatining ko'zgusi ekanligidadir.

Rasm terapiyasi: Ranglar tanlovi va shakllar joylashuvi orqali boladagi agressiya, xavotir yoki xotirjamlik darajasini aniqlash mumkin. Masalan, to'q ranglardan haddan tashqari ko'p foydalanish boladagi ichki bosimdan dalolat berishi mumkin.

Loy va qum terapiyasi: Ushbu metodlar nafaqat sensorika (sezgi)ni rivojlantiradi, balki bolaga o'z "dunyosi"ni yaratish va uni nazorat qilish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida bolada o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi.

3. Skazkoterapiya (Ertak terapiyasi) va uning korreksion imkoniyatlari

Ertak terapiyasi — bu bolaning ruhiyatiga yumshoq, bilvosita ta'sir ko'rsatish usulidir. Bolalar uchun mantiqiy xulosalardan ko'ra, obrazli tasvirlar yaqinroq bo'ladi.

Metaforik ta'sir: Ertak qahramonining muammolarni yengib o'tishi bolaga hayotiy qiyinchiliklardan chiqish yo'llarini "shifrlangan" tarzda o'rgatadi.

Empatiyani shakllantirish: Ijobiy va salbiy qahramonlar o'rtasidagi kurash bolada axloqiy me'yorlarni (yaxshilik, rostgo'ylik, yordam berish) shakllantiradi. Psixologik nuqtai nazardan, bola ertak tinglayotganda o'zini qahramon o'rniga qo'yadi va bu orqali "psixologik immunitet" hosil qiladi.

Kognitiv jarayonlarni faollashtirishning innovatsion usullari

Maktab ta'limiga tayyorgarlik ko'rishda xotira, diqqat va tafakkurni rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Bugungi kunda **neyropsixologik mashqlar** maktabgacha ta'limda keng qo'llanilmoqda.

Kineziologik mashqlar: Miya yarim sharlari o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirishga qaratilgan harakatli o'yinlar (masalan, bir vaqtda ikki qo'l bilan rasm chizish).

Mnemonika usullari: Assotsiatsiyalar orqali ma'lumotlarni eslab qolish. Bu bolaning mantiqiy xotirasini mexanik xotiradan ustunroq darajaga olib chiqadi.

Xulosa o'rnida asosiy qismning tahlili

Yuqorida keltirilgan metodlar bir-birini inkor etmaydi, balki to'ldiradi. Maktabgacha yoshdagi bola shaxsini shakllantirishda faqatgina ta'limiy metodlar bilan cheklanib qolish yetarli emas. Psixologik usullarning integratsiyasi — bolaning nafaqat maktabga intellektual tayyorligini, balki uning ruhiy sog'lomligini va ijtimoiy faolligini ham ta'minlovchi eng samarali yo'ldir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Mirziyoyev Sh.M.** "Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2017.
2. **Vigotskiy L.S.** "Voprosi detskoy psixologii". – Moskva: Izdatelstvo "Yurayt", 2019. (Bolalar psixologiyasining fundamental asosi).
3. **Elkonin D.B.** "Psixologiya igri". – Moskva: Gumanitarniy izdatelskiy sentr VLADOS, 2015. (O'yin metodikasining asosiy manbasi).
4. **G'oziyev E.G'.** "Psixologiya (Ontogenez psixologiyasi)". – Toshkent: "Noshir", 2012. (O'zbekiston psixologiya maktabining asosiy darsliklaridan biri).
5. **Nishonova Z.T., Kamilova G.** "Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi". – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2010.

6. **Piaje J.** "Rech i mishlenie rebenka". – Moskva: Rimis, 2018. (Kognitiv rivojlanish nazariyasi).
7. **Zinkevich-Yevstigneeva T.D.** "Osnovi skazkoterapii". – Sankt-Peterburg: Rech, 2016. (Ertak terapiyasi bo'yicha metodik qo'llanma).
8. **Umarov B.M.** "Psixologiya". – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2012.
9. **Kiseleva M.V.** "Art-terapiya v rabote s detmi". – Sankt-Peterburg: Rech, 2014. (Art-terapiya usullari bayoni).